

Kraków, 28.04.2021

dr hab. Piotr Majewicz, prof. UP
Instytut Pedagogiki Specjalnej
Uniwersytet Pedagogiczny
W Krakowie

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. dr Andrzeja Jasnosa
pt. „Integralne wychowanie osoby we Wspólnocie „Wiara i Światło”
na podstawie badań w wybranych polskich Wspólnotach”
przygotowanej pod kierunkiem naukowym
s. dr hab. Marii Opieli, prof. KUL**

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska ks. dr Andrzeja Jasnosa dotyczy charakterystyki procesu integralnego wychowania realizowanego we Wspólnocie „Wiara i Światło”, dokonanej w oparciu o działalność wybranych polskich Wspólnot. Jest to temat ważny, głównie z punktu widzenia praktyki pedagogicznej, ale również, co wymaga zaakcentowania, uzupełnia dotychczasowy stan wiedzy w eksplorowanym obszarze. Warto zaznaczyć, że istnieje stosunkowo niewiele opracowań z tego zakresu, przy czym są to najczęściej artykuły odnoszące się do wybranych aspektów integralnego wychowania osób z niepełnosprawnością intelektualną. Jak zauważa Autor dysertacji *„Dotychczas ukazało się niewiele publikacji z zakresu integralnego wychowania osób z niepełnosprawnością intelektualną. Brak jest również opracowania tak podjętego zagadnienia integralnego wychowania osób w konkretnie działającej wspólnotcie. Integralne wychowanie osób z niepełnosprawnością, jest tematem, który zajmuje marginalne miejsce w badaniach pedagogicznych. Przeprowadzone kwerendy wskazują, iż w ostatnich 10 latach nie ukazała się żadna zwarta monografia naukowa ukazująca tę problematykę”* (s. 8). Na próżno również szukać tego typu publikacji w światowych bazach informacji naukowej, jak np. EBSCO. We wspomnianej bazie, która jest jedną z najobszerniejszych w tym zakresie, można znaleźć zaledwie trzy teksty dotyczące „*integral upbringing*”, z czego dwa teksty pochodzą z Polski, a jeden z Brazylii, jednak żaden z nich nie odnosi się wprost do zagadnień integralnego wychowania osób z niepełnosprawnością. Tym samym uzasadnione jest oparcie dysertacji głównie o literaturę polską. Ponadto, w pewnym sensie implikuje to również przyjęty projekt

badani, które mają dać odpowiedź na pytanie - jak realizowany jest proces integralnego wychowania osoby w polskich Wspólnotach „Wiara i Światło” ?

Należy zaznaczyć, że działalność Ruchu, będącego przedmiotem analiz zawartych w dysertacji, zainicjowana została przez Marie-Hélène Matieu i Jean Vaniera w 1971 roku, podczas pielgrzymki do Lourdes. Powstał on jako ruch świecki związany z Kościołem katolickim i szybko rozrósł się w potężną sieć wspólnot na całym świecie. Należy zaznaczyć, że w naszym kraju Ruch „Wiara i Światło” jest obecny od drugiej połowy lat 70-tych XX wieku, kiedy we Wrocławiu założono pierwszą wspólnotę. Od tej pory Ruch rozwija się dynamicznie, zostały utworzone liczne wspólnoty, funkcjonujące najczęściej przy lokalnych parafiach. Formalna działalność wspólnot polega na systematycznych spotkaniach o charakterze przyjacielskim i modlitewnym, organizowaniu pielgrzymek a także wakacyjnego wypoczynku. W toku tych działań zarówno osoby z niepełnosprawnością jak i ich rodziny uzyskują wielowymiarowe wsparcie, doświadczają radości czerpanej z przyjaźni i poczucia wspólnoty. W szerszym kontekście naczelnym celem Ruchu wydaje się być troska o godne miejsce osób z niepełnosprawnością intelektualną w Kościele oraz społeczeństwie, co tak dobitnie podkreślił papież Jan Paweł II w Encyklice *Laborem Exercens* w rozdziale XXII „*Osoba upośledzona jest jednym z nas i w pełni uczestniczy w naszym człowieczeństwie...*”.

Warto podkreślić, że Ruch „Wiara i Światło” ma charakter zarówno międzynarodowy jak i ekumeniczny, w związku z tym osoby z niepełnosprawnością intelektualną, które są w centrum działań wspólnotowych, stały się swego rodzaju ambasadorami tworzenia jedności międzywyznaniowej i jedności między religiami. W Polsce specyfiką powstających Wspólnot „Wiara i Światło” jest to, że tworzone są z reguły przy parafiach, co umożliwia korzystanie z dotychczasowych doświadczeń i działań wychowawczych podejmowanych w ramach wspólnoty parafialnej. Znalazło to swój oddźwięk w recenzowanej dysertacji, gdzie ponad 80% uczestników Wspólnot dobrze bądź bardzo dobrze ocenia współpracę ze wspólnotą parafialną. Ponadto, Autor zrealizował badania we wszystkich Prowincjach w Polsce, rozsyłając kwestionariusz ankiety do koordynatorów regionalnych, którzy z kolei przekazali je uczestnikom podległych sobie Wspólnot. Bez wątpienia polska specyfika, polegająca na tworzeniu Wspólnot przy parafiach, ułatwiła realizację badań, a w efekcie przygotowanie rozprawy doktorskiej.

Przechodząc do dokładniejszej analizy przedstawionej do recenzji pracy należy zaznaczyć, że składa się ona z sześciu obszernych rozdziałów, z czego trzy początkowe mają charakter teoretyczny, czwarty zawiera metodologię badań własnych, natomiast piąty i szósty stanowią obszerną prezentację uzyskanych wyników. Pracę zamyka zakończenie. Ponadto,

zamieszczone zostały: bibliografia, spis wykresów i tabel, aneks zawierający wykorzystane narzędzia badawcze oraz streszczenie w języku polski i angielskim. Zatem dysertacja ma strukturę charakterystyczną dla klasycznych prac awansowych.

W teoretycznej części pracy zamieszczone zostały informacje na temat integralnego wychowania osoby, w tym zaprezentowany został antropologiczny kontekst akcentujący filozofię osoby zawartą w personalizmie oraz antropologii adekwatnej. Wyeksponowano uwarunkowania osiągnięcia integralnej dojrzałości, które wskazują, że każda osoba w procesie wychowania potrzebuje natury z całym jej zasobem cielesnym, emocjonalnym, intelektualny, duchowym oraz społecznym. Przedstawione zostały główne cechy wychowania, a więc integralność, wolność, prawda i miłość, transcendencja. Wszystkie wspomniane treści zostały następnie odniesione do procesu integralnego wychowania osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Na szeroko zarysowanym tle historycznym, Autor przedstawia problemy dotyczące klinicznego podejścia do niepełnosprawności intelektualnej, następnie omawia personalistyczne aspekty funkcjonowania i wychowania osób ze wspomnianym rodzajem niepełnosprawności, a wreszcie charakteryzuje zagadnienia związane z procesem wychowania integralnego. W tej części dysertacji pojawia się terminologia związana z problematyką niepełnosprawności intelektualnej i to zarówno ta najnowsza, a więc zamieszczona w DSM-5 oraz projekcie ICD-11, jak również nieco starsza, chociażby ujęta, w nadal jeszcze obowiązującej systematyce ICD-10, jak i terminologia i sposób definiowania z dość odległej przeszłości – sprzed 40 lat (s. 66). Oczywiście powoływanie się na klasyków jest jak najbardziej uzasadnione i uważam, że należy je zawsze pochwalać, ale tego typu odniesienia powinny zostać opatrzone odpowiednią notą lub przeniesione do części „historycznej” opracowania.

Z kolei trzeci rozdział, w teoretycznej części pracy, zawiera informacje dotyczące Wspólnoty „Wiara i Światło”, a dokładniej rzecz ujmując przedstawia genezę i misję Wspólnoty, a także prezentuje proces wychowania i samowychowania osoby, głównie w parafii, jako zasadniczym środowisku działania „Wiary i Światła”. Podkreślono między innymi rodzinny charakter Wspólnot, stworzenie możliwości samorealizacji oraz aktualizacji każdego ludzkiego życia, tak aby mogło osiągnąć doskonałość bytową. Ponadto, wskazano na centralne umiejscowienie we Wspólnocie osoby z niepełnosprawnością intelektualną, jak również na możliwości uzyskania wsparcia dla rodziców w procesie wychowania dziecka z niepełnosprawnością. Można powiedzieć, że Wspólnoty stanowią szansę rozwoju każdej osoby w niej uczestniczącej i tak zostało to ujęte w dalszej części pracy. Ta część dysertacji została opracowana prawidłowo i należy podkreślić dobrą, a miejscami nawet bardzo dobrą

znajomość poruszanych zagadnień. Widoczna jest obszerna wiedza teoretyczna i praktyczne doświadczenie Autora, wykorzystane w analizowaniu treści związanych z działalnością Wspólnot.

W metodologicznej części pracy (rozdział 4.) Autor zamieścił informacje o celach i przedmiocie badań, przedstawia główny problem badawczy oraz sześć szczegółowych, (s.142), omawia metodę, techniki i narzędzia wykorzystane do zebrania materiału empirycznego. Ponadto charakteryzuje osoby badane oraz przedstawia sposób organizacji badań.

Autor dysertacji deklaruje w badaniach podejście jakościowe, podkreśla, że badania zostały ujęte w dwóch paradygmatach fenomenologicznym i hermeneutycznym (s.143), na kolejnych stronach pracy (144-150) stara się udowodnić zasadność zastosowania takiego rozwiązania, jednak w dalszej części dysertacji mimo wszystko wyraźnie oscyluje wokół perspektywy ilościowej. Zastosowane główne narzędzie badawcze, czyli kwestionariusz ankiety umożliwia zebranie jedynie danych ilościowych. Zdecydowana większość pytań w kwestionariuszu, to pytania zamknięte, a sam Autor podaje, że wyniki zostały poddane opracowaniu statystycznemu (s.161). Zresztą jest to zgodne z prawdą, gdyż zdecydowana większość prezentowanego materiału empirycznego oraz jego analiza oparta jest o wskaźniki ilościowe, a więc sumy liczby uzyskanych odpowiedzi w danym zakresie (np. „tak”, „nie”, ewentualnie skale wielostopniowe) i procenty (s. 175-272). Zatem w głównym narzędziu badawczym stosowane są, albo pytania rozstrzygnięcia lub wielokrotnego wyboru, albo kilkustopniowe skale ocen, co wyraźnie lokuje sposób badania po stronie badań ilościowej natury. Zatem Autor wyraźnie skłania się do przyjęcia perspektywy pozytywistycznej. Natomiast nurt badań jakościowych oparty jest na fenomenologii i hermeneutyce. „Badania jakościowe stanowią interpretatywne, naturalistyczne podejście do świata. Oznacza to, że zwolennicy tego nurtu badają rzeczy w ich naturalnym środowisku, próbując nadać sens lub interpretować zjawiska przy użyciu terminów, którymi posługują się badani ludzie” (Denzin, Lincoln, 2009, s. 23). Jeżeli nawet we fragmentach pracy tak się dzieje, to są to raczej swego rodzaju „ilustracje” analiz utrzymanych w nurcie ilościowym. Przykładem tego rodzaju rozwiązań są tzw. „świadczenia” 11 członków Wspólnot, którzy w rzeczywistości udzielają swobodnej, pisemnej wypowiedzi na temat swojej przynależności do Wspólnoty. Inaczej mówiąc, jest to rodzaj polecenia natury otwartej zamieszczony w kwestionariuszu ankiety – „*Napisz krótkie świadectwo swojego doświadczenia bycia we Wspólnocie „Wiara i Światło”*” (s. 317).

Można powiedzieć, że rozwój paradygmatu interpretatywnego, tzw. „zwrot narratywistyczny”, zmiany w teorii komunikacji, a także rozwój paradygmatu humanistycznego, a w jego ramach społecznego paradygmatu niepełnosprawności spowodowało wzrost zainteresowania narracją osób z niepełnosprawnością. Bezspornie uzupełnienie przeprowadzonych badań o narracje uczestników z niepełnosprawnością intelektualną byłoby niezwykle cennym elementem recenzowanej pracy. „Wszystkie przesłanki teoretyczne związane z nowym ujęciem problematyki niepełnosprawności pozwalają zakładać, że należy włączyć te osoby w każdy możliwy rodzaj uczestnictwa w kulturze, także w formie mówienia o sobie we właściwym im języku. Tym bardziej, że narracja nie jest obecnie traktowana wąsko jako struktura wypowiedzi, a raczej szeroko jako podstawowy sposób rozumienia bycia człowiekiem” (M. Bartniczak 2017, s. 38). Obecnie z dużą intensywnością prowadzone są badania utrzymane w nurcie biograficzno-narracyjnym. Należy zaznaczyć, że badania biograficzne wydają się wielu badaczom, zwłaszcza niedoświadczonym, łatwe do przeprowadzenia. Jest jednak zupełnie na odwrót, wymagają one gruntownego przygotowania naukowego, metodologicznego i etycznego. Muszą być dogłębnie przemyślane i zmuszają do udzielenia odpowiedzi na wiele ważnych pytań. Istnieje zatem szereg warunków, wymogów i problemów w realizacji tego typu badań, a mianowicie:

1. Badania wymagają czasu i cierpliwości, a także wyobraźni i twórczości.
2. Potrzebne jest dobre przygotowanie teoretyczne i metodologiczne, ale również doświadczenie praktyczne.
3. Wymagana jest etyczna rozważa przy wyborze konkretnych osób do badań, jak również w samym prowadzeniu badań i raporcie z wyników.
4. Mamy do czynienia ze złożonym procesem jakościowej analizy, jako że opowieść obejmuje szereg różnych narracji, które trzeba wziąć pod uwagę i analizować.” (A. Bron 2017, s. 30-31).

Tak więc badania utrzymane w nurcie biograficzno-narracyjnym mogą dostarczać niezwykle cennych informacji, mogą być nowatorskie i odkrywczе, ale jednocześnie wymagają dogłębnej znajomości teorii, metodologii, etyki, a także doświadczenia praktycznego. Stąd właściwe, a nie pozorowane realizowanie badań biograficznych, jest możliwe tylko przy spełnieniu wszystkich wspomnianych wymogów i pełnej świadomości ograniczeń.

Powracając jednak do metodologii recenzowanej pracy, należy stwierdzić, że brak hipotez w przypadku sformułowanych problemów jest zasadny, ponieważ jak podaje M. Łobocki (1982, s.75) „... w rozwiązywaniu problemu badawczego, polegającego wyłącznie

na samym tylko opisie i gromadzeniu określonych faktów [hipoteza] okazuje się bezużyteczna....”. Zatem brak sformułowania hipotezy w przypadku podanych problemów jest całkowicie uzasadniony, ale inne jest zaplecze metodologiczne wspomnianego braku niż podane przez Autora. To nie charakter badań (jakościowy) ma tu znaczenie, ale rodzaj problemów (sformułowane zostały problemy natury diagnostycznej, a nie zależnościowej).

Z kolei zastosowana metoda, czyli monografia pedagogiczna, należy do „miękkiej” odmiany metod ilościowych (Pilch 1995, s.74). Jeżeli jednak przyjąć, że w badaniach jakościowych stosuje się także pewne obliczenia, a w ilościowych dokonuje jakościowej analizy danych, to można wówczas mówić o ujęciu ilościowo – jakościowym, nie jest to jednak w pełnym tego słowa znaczeniu metodologia mieszana (*MMR - Mixed Methods Research*).

Pomijając jednak kwestie proporcji metodologii ilościowej i jakościowej w recenzowanej dysertacji, należy podkreślić wieloaspektowe ujęcie przedmiotu badań, które wyraża się między innymi w zastosowanych technikach. Przeprowadzenie badań pilotażowych umożliwiło zweryfikowanie zastosowanych rozwiązań badawczych oraz ich modyfikację, co wskazuje na rzetelne i odpowiedzialne podejście Autora do prowadzonych badań. Rozbudowany plan badań realizowany we wszystkich czterech Prowincjach naszego kraju, obejmujący 2020 uczestników Wspólnot, przy czym do ostatecznej próby włączono 204 osoby, w tym największą grupę stanowiły osoby z Południowej Prowincji Polski (PP) - 89, kolejno z Zachodniej Prowincji Polski (PZ) - 45 osób, Centralno-Wschodniej Prowincji Polski (CW) - 40 osób oraz 30 osób z Północnej Prowincji Polski (PÓ), dostarczył bogatego materiału empirycznego, który w rezultacie wnikliwej analizy umożliwił uzyskanie wielu informacji, wartościowych zarówno z praktycznego, jak i z teoretycznego punktu widzenia.

Wyniki przeprowadzonych badań zostały zamieszczone w dwu obszernych rozdziałach pracy (5. i 6.). Właściwie można powiedzieć, że jest to empiryczna część pracy, w której zaprezentowano uzyskane rezultaty badań oraz ich interpretację. Prezentacja i analiza zebranego materiału empirycznego została dokonana prawidłowo. W rozdziale 5. Autor przedstawia wyniki przeprowadzonych badań z perspektywy pięciu zasad wspólnotowości: wspólnoty spotkania, wspólnoty radości i świętowania, wspólnoty modlitwy, wspólnoty przyjaźni i wierności, wspólnoty zakorzeniania oraz integracji. Czyni to głównie w oparciu o wyniki przeprowadzonej ankiety, przedstawiając rezultaty w ujęciu ilościowym, w tabelach oraz prezentując na wykresach. Analizuje również omawiane wyniki z perspektywy poszczególnych Prowincji, zaznaczając odpowiednio specyfikę danego regionu. Podobny sposób prezentacji i analizy zebranego materiału empirycznego, został zachowany w

kolejnych podrozdziałach pracy. W podrozdziale odnoszącym się do zagadnień wychowania i samowychowania integralnego w kontekście poszczególnych jego warstw w badanych polskich Wspólnotach „Wiara i Światło”, zauważalne jest akcentowanie w procesie wychowania warstwy duchowej. Wydaje się to zupełnie zrozumiałe, gdyż w Polsce kapelanami są księża, a spotkania odbywają się w parafiach, często w salach katechetycznych. Aż 96 % Wspólnot ma stałe miejsce spotkań (s. 175). Ponadto, każdy z członków ma możliwość rozwijania we Wspólnocie swoich kompetencji społecznych, kulturowych, psychicznych i fizycznych. Osoby biorące udział w badaniu, a więc rodzice, wolontariusze, kapelani, rodzeństwo osób z niepełnosprawnością intelektualną, podkreślają potrzebę budowania relacji, nie tylko z drugim człowiekiem, ale także z Bogiem, co wskazuje na pełne realizowanie misji i inspiracji Wspólnoty, zapisanej w dokumentach „Wiary i Światła”. Ogólnie rzecz ujmując, można stwierdzić na podstawie przedstawionych badań, że Wspólnota „Wiara i Światło” opierając się na wzajemnym zaufaniu, jest w stanie realizować proces wychowania integralnego wszystkich osób do niej należących, we wszystkich jego warstwach. Należy jednak zaznaczyć, że Wspólnoty nie posiadają planów rozwojowych, czy konkretnych ćwiczeń i zadań skierowanych na osiągnięcie kompetencji. Nie stawiają sobie za cel rehabilitacji, ani edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną (s. 231), ale czynią to w świetle przedstawionych rezultatów badań, mimowolnie, co według mnie stanowi swego rodzaju „wartość dodaną” działalności i szczególną zaletę recenzowanej pracy. Aspekt rehabilitacyjny Wspólnot, chociaż niezamierzony, jest wyraźnie obecny, co dodatkowo wzmacnia ich rolę. Ten wymiar działalności nie został omówiony w pracy, bo też nie to było jej celem, ale zachęcam Autora do podjęcia tej kwestii w przyszłych badaniach i publikacjach.

Należy zaznaczyć, że na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż wychowanie we wszystkich warstwach, także emocjonalnej i moralnej jest realizowane z dużym zaangażowaniem zarówno przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną, ich rodziny, jak i wolontariuszy oraz kapelanów (rozdział 6.). Warto tu wskazać na wyniki analizy „świadczeń” członków „Wiary i Światła” zamieszczone w pracy. Wskazują one poza korzystnym rozwojem sfery emocjonalnej i moralnej, na obecny we Wspólnotach proces samowychowania w warstwie społecznej. Pozytywny wpływ działalności Wspólnot jest widoczny również w pozostałych warstwach, a więc w sferze wychowania kulturalnego i intelektualnego, wychowania fizycznego oraz dbania o zdrowie.

Pracę zamyka forma podsumowania oraz wnioski dla praktyki. Ta część pracy z natury rzeczy ma charakter ogólny. Została opracowana poprawnie. Na uwagę zasługują sformułowane wnioski z badań (s. 278-279), które umożliwiają ocenę zakresu realizacji

postulatów integralnego wychowania w ramach działalności Wspólnot „Wiara i Światło”. Niemniej jednak przydatne byłoby zamieszczenie jednoznacznie sformułowanych, o podsumowującym charakterze, uogólnień odnoszących się wprost do sformułowanych w części metodologicznej problemów (s.142). Oczywiście wszystkie te zagadnienia były omówione wcześniej i w pewien sposób uogólnione w końcowych częściach kolejnych podrozdziałów empirycznej części pracy. Zatem swego rodzaju „odpowiedzi” na sformułowane problemy zostały udzielone, jednak w końcowej części pracy dobrze byłoby je ponownie zamieścić, doprecyzowując ich treść ze względu na kolejne, postawione w pracy pytania diagnostyczne. Jest to problem raczej natury technicznej i nie wpływa na ostateczną jakość tej części pracy. Podkreślenia wymaga natomiast próba wskazania rozwiązań praktycznych w oparciu o przedstawione rezultaty badań, bazująca na ekologicznej teorii systemów U. Bronfenbrennera (s. 280-281). Ekosystemowa teoria ujmuje człowieka jako osobę zanurzoną w różnych wymiarach środowiska. Takie całościowe, systemowe ujęcie wydaje się najpełniej oddawać złożoność całego charakteryzowanego zagadnienia i umożliwia poszukiwanie optymalnych rozwiązań w tym zakresie, co też czyni Autor recenzowanej dysertacji.

Na koniec recenzji warto wspomnieć o stronie formalnej pracy. Należy zaznaczyć, że pod względem językowym praca nie budzi zastrzeżeń. Przypisy, tabele i wykresy zostały sporządzone poprawnie. Praca jest atrakcyjna pod względem graficznym.

KONKLUZJA

Przedstawiona do recenzji praca dotyczy niszowego zagadnienia związanego z integralnym wychowaniem osoby w ramach działalności polskich Wspólnot „Wiara i Światło”. Wyniki przeprowadzonych analiz stanowią istotny wkład do wciąż budowanej wiedzy na temat integralnego wychowania i znaczenia Wspólnoty w wielowymiarowym procesie rozwoju jej uczestników, w tym szczególnie osób z niepełnosprawnością intelektualną. Praca posiada wiele zalet. Zarówno część teoretyczna, jak i metodologia badań oraz prezentacja i analiza zebranego materiału empirycznego zostały dokonane w zdecydowanej większości poprawnie. Praca dotyczy niezwykle ważnego problemu z punktu widzenia integralnego wychowania oraz wspomagania szeroko pojętego rozwoju osób z niepełnosprawnością intelektualną w ramach działalności Wspólnot „Wiara i Światło”. Podkreślenia wymaga przede wszystkim sam pomysł badawczy, jego znaczenie, jakie dla praktyki i w pewnym sensie również dla teorii mają wnioski z przeprowadzonych badań.

Ponadto, objęcie badaniami wszystkich Prowincji w Polsce wskazuje na znaczną skalę realizacji projektu.

Ocenianą rozprawę doktorską, pomimo pewnych krytycznych uwag zamieszczonych w niniejszej recenzji, spostrzegam w świetle jej merytorycznych walorów spełniających wymogi pracy naukowej, a tym samym wnoszę o dopuszczenie ks. dr Andrzeja Jasnośa do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Piotr Majemir